

Dawid Kościewicz

Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

dawid.kosciewicz@ue.wroc.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6603-7533>

Sandra Szczepanowska

Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu

sandra.szczepanowska@amu.edu.pl

Finanse bibliotek uczelni badawczych w świetle danych AFBN

Streszczenie: W artykule wykorzystano dane gromadzone w ramach projektu Analiza Funkcjonowania Bibliotek Naukowych (AFBN) dla zilustrowania zmian w finansach bibliotek uczelni, którym w 2019 r. przyznano status uczelni badawczej. Przedstawiono program „Inicjatywa doskonałości – uczelnia badawcza (IDUB), syntetycznie ukazując historię, kontekst, teraźniejszość oraz przyszłość programu i objętych nim uczelni. Następnie zwięźle zaprezentowano projekt AFBN, w jego obecnej formie i nowym (od 2023 r.) składzie Zespołu ds. Standardów dla Bibliotek Naukowych (ZSBN). W dalszej części omówiono źródła finansowania bibliotek akademickich oraz zilustrowano to zestawieniami dla bibliotek uczelni badawczych. Artykuł kończy się wnioskami z przeprowadzonej analizy oraz sugestiami odnośnie wykorzystania danych AFBN w zarządzaniu biblioteką akademicką. Autorzy artykułu należą do ZSBN, są konsultantami formularzy ankiet AFBN, a w swojej pracy zawodowej bezpośrednio zajmują się finansowymi aspektami działalności biblioteki akademickiej.

Słowa kluczowe: biblioteki akademickie, finanse bibliotek, statystyka biblioteczna, uczelnie badawcze

Wprowadzenie

Tematyka finansowania, w tym pozyskiwania z różnych źródeł środków na funkcjonowanie, nie jest obca ani praktykom, ani teoretykom zarządzania bibliotekami. Jest oczywiste, że zarówno źródła, jak i wielkość finansowania są bezpośrednio zależne od specyfiki, możliwości i budżetu macierzystej instytucji. W przypadku biblioteki akademickiej takim punktem odniesienia jest uczelnia wyższa, której społeczności biblioteka służy. W kontekście źródeł finansowania należy podkreślić, że niezależnie od szerokiego wachlarza możliwości, dla bibliotek publicznych uczelni wyższych subwencja ministerialna jest źródłem kluczowym. Jednocześnie jest imperatywem ustawiczne poszukiwanie dodatkowych źródeł finansowania, czy to w postaci środków państwowych (np. na upowszechnianie nauki), czy funduszy unijnych, bo jak już słusznie zauważono, aplikowanie o środki zewnętrzne poprawia skuteczność zarządzania finansami biblioteki, pozwala racjonalizować wydatki oraz umożliwia spojrzenie na instytucję przez pryzmat strategii jej rozwoju (Gruszka, 2019, s. 267). Tym niemniej, niezależnie od wszystkich niuansów, budżet biblioteki akademickiej zawsze będzie naczyniem połączonym z budżetem uczelni.

Wśród zmian legislacyjnych i systemowych spowodowanych Ustawą 2.0 (Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce) pojawiła się kategoria uczelni badawczych, które obok innych korzyści z tego statusu, mogą liczyć na zwiększone finansowanie. Pozwala to spojrzeć pod zupełnie nowym kątem na ewentualne zmiany w finansowaniu bibliotek uczelni, które ten status uży-

skąły. Dane do takiej analizy dostarcza projekt [Analiza Funkcjonowania Bibliotek Naukowych \(AFBN\)](#)¹, który obok Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) jest ogólnopolskim źródłem rzetelnej wiedzy statystycznej o bibliotekach naukowych, szczególnie w kontekście analiz własnej biblioteki oraz bibliotek danego typu uczelni.

Jak już dawniej zauważono, w Polsce nie mamy tradycji podkreślania znaczenia usług bibliotecznych poprzez ciekawe dla odbiorcy i czytelnika pokazywanie wartości wskaźników, zaś jedyna centralna instytucja gromadząca dane bibliotek, czyli GUS, w zasadzie nie interesuje się wydatkami bibliotek akademickich (Derfert-Wolf, Górski i Jazdon, 2009). Jest to duża strata dla tych dyrektorów bibliotek, którzy w swojej pracy chętnie sięgają po różnego rodzaju benchmarking oraz szukają interesujących form i sposobów zainteresowania decydentów macierzystej uczelni swoją biblioteką na tle innych uczelni.

Celem artykułu jest zaprezentowanie możliwości wykorzystania danych zgromadzonych w ramach AFBN w celu analizy zmian w wielkości i źródłach finansowania biblioteki. Zostanie to omówione na przykładzie polskich uczelni badawczych, przy jednoczesnym pytaniu, czy uzyskanie przez uczelnie statusu uczelni badawczej wpłynęło na finanse ich bibliotek.

Uczelnie badawcze w Polsce

Uczelnie badawcze wyłoniono w ramach programu „Inicjatywa doskonałości – uczelnia badawcza” (IDUB) wprowadzonego Ustawą z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Jest to zupełnie nowe podejście do wspierania polskiego potencjału naukowego, zgodnie z ideą, że tylko niewielka grupa uczelni w danym kraju może mieć status wybitnych. Istotą programu jest wybór i wsparcie uczelni, które będą w stanie skutecznie konkurować z najlepszymi ośrodkami akademickimi w Europie i na świecie. Bez wątplenia jest to jedno z ciekawszych założeń i kluczowych aspektów przeprowadzonej w 2018 r. reformy nauki i szkolnictwa wyższego. Ze względu na długoterminowe założenia programu, jego przebieg trwa nienaruszenie pomimo wszystkich politycznych zawirowań jakim podlegało od 2018 r. ministerstwo. Wszystkie informacje o programie są dostępne i aktualizowane na stronie Ministerstwa Edukacji i Nauki poświęconej [IDUB](#). Warto podkreślić, że wprowadzone w roku 2023 istotne zmiany w Ustawie 2.0 (Ustawa z dnia 13 stycznia 2023 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym...), liczne i miejscami wbrew pozorom dość rewolucyjne (jak wydłużenie wieku kandydatów na rektora z 68 na 70 lat), w żadnym z punktów nie dotyczą programu IDUB.

W 2019 r. ówczesne Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego przeprowadziło po raz pierwszy konkurs w ramach programu IDUB. W jego wyniku dziesięć uczelni, spośród 20 uprawnionych do udziału w konkursie, ma zagwarantowane w latach 2020–2026 coroczne zwiększenie finansowania w wysokości co najmniej 10% subwencji (zgodnie z algorytmem opisanym w art. 368 ustawy). Dodatkowe środki są przeznaczone na realizację planów rozwojowych zawartych we wnioskach konkursowych. Pozostałe uczelnie, które wzięły udział w konkursie, również otrzymują zwiększoną subwencję – o 2% (stosując ten sam algorytm z art. 368 ustawy). Warto podkreślić, że zgodnie z zamysłem programu już sam udział w konkursie był wyróżnieniem.

---

¹ Wszystkie odesłania do stron internetowych przedstawiają wersję aktualną w dn. 18.04.2023 r.

Wszystkie formalne aspekty programu są szczegółowo opisane w art. 387–396 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Niżej wymieniono kluczowe założenia aktualnie trwającej pierwszej edycji IDUB (pominięto wymienione w ustawie warunki brzegowe możliwości starania się o udział w programie oraz szczegółowe zasady powoływania zespołu ekspertów i przyznawania środków):

- w ramach konkursu środki finansowe może otrzymywać nie więcej niż 10 uczelni akademickich;
- kwota zwiększonej subwencji nie może być mniejsza niż 10% tej ustalonej na podstawie algorytmów, o których mowa w art. 368 ust. 2 i 3;
- środki finansowe są wypłacane przez 6 lat;
- wniosek o udział w konkursie zawiera plan obejmujący cele w zakresie podniesienia poziomu jakości działalności naukowej i poziomu jakości kształcenia oraz opis działań zmierzających do ich osiągnięcia przez 5 lat;
- wniosek ocenia międzynarodowy zespół ekspertów posiadających znaczący dorobek naukowy lub artystyczny, powołany przez ministra;
- po upływie połowy okresu, o którym mowa w art. 387 ust. 3 (6 lat, czyli po upływie 3 lat) dokonuje się śródkresowej ewaluacji realizacji planu;
- w przypadku negatywnego wyniku śródkresowej ewaluacji realizacji planu zespół ekspertów przedstawia rekomendacje dotyczące zmiany planu;
- w ostatnim roku okresu, o którym mowa w art. 387 ust. 3, dokonuje się końcowej ewaluacji realizacji planu;
- w ostatnim roku okresu, o którym mowa w art. 387 ust. 3, jednak nie później niż do 30 czerwca tego roku, uczelnia może przedstawić plan obejmujący cele w zakresie podniesienia poziomu jakości działalności naukowej i poziomu jakości kształcenia oraz opis działań zmierzających do ich osiągnięcia w kolejnych 5 latach;
- powyższy plan podlega ocenie zgodnie z zasadami określonymi dla pierwszej edycji programu.

Zgodnie z założeniami ustawy, od roku 2027 spośród dziesięciu uczelni badawczych finansowania na kolejne sześć lat nie otrzymają dwie. Jeśli wszystkie dziesięć uczelni spełnia kryteria brzegowe i otrzyma pozytywną ocenę wniosku, zostanie utworzona lista rankingowa, na podstawie której zostaną wyłonione uczelnie badawcze finansowane przez kolejne sześć lat. Te uczelnie, które nie zostaną wybrane, przez kolejne sześć lat będą otrzymywać środki analogicznie do tych dziesięciu uczelni, które nie zostały wyłonione w roku 2019. Co ważne, w ostatnim roku pierwszej edycji programu zostanie ponownie ogłoszony konkurs. Dzięki temu co najmniej dwie kolejne uczelnie mają w roku 2026 szansę na uzyskanie zwiększonego finansowania i statusu uczelni badawczej na okres sześciu lat.

Rok 2023 będzie niezmiernie ciekawy dla programu IDUB, ponieważ odbędzie się wspomniana wyżej śródkresowa ewaluacja realizacji planu. Zgodnie z zasadami programu negatywna ocena nie będzie skutkowałą automatyczną utratą statusu, ale konieczne będzie zaprezentowanie ministerstwu propozycji zmiany planu zgodnie z rekomendacjami ekspertów. Choć wydaje się to warunkiem formalnym, to zgodnie z zapisami jest możliwe, że w przypadku nieprzedstawienia takich propozycji umowa z uczelnią zostaje rozwiązana.

Aktualna lista uczelni badawczych jest następująca (kolejność zgodnie z wynikami postępowania konkursowego):

- Uniwersytet Warszawski,
- Politechnika Gdańska,
- Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie,
- Politechnika Warszawska,
- Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
- Uniwersytet Jagielloński,
- Gdański Uniwersytet Medyczny,
- Politechnika Śląska,
- Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu,
- Uniwersytet Wrocławski.

Warto podkreślić, że pozostałe uczelnie zakwalifikowane w procedurze konkursowej wciąż bezdyskusyjnie należą do czołówki, ponieważ same założenia programu wykluczały większość uczelni ze względu czy to na kategorii ewaluacyjne, czy wielkość. O wielkości warto wspomnieć z racji faktu, że tylko uczelnie prowadzące działalność naukową w co najmniej sześciu dyscyplinach mogły brać udział w konkursie. O ile oczywiście druga część tego kryterium, czyli posiadanie kategorii A+ lub A w co najmniej połowie z tych dyscyplin jest wyzwaniem samym w sobie, to jest interesujące, czy możliwość udziału w postępowaniu konkursowym nie zachęci części mniejszych polskich uczelni do rozwijania swojego potencjału i poddaniu się ocenie się w większej liczbie dyscyplin. Choć szansa na status uczelni badawczej może być niewielka, to już sam udział jest w tym przypadku wyróżnieniem i wejściem do grona wiodących uczelni. Oto lista uczelni, które znalazły się w „drugiej dziesiątce” zakwalifikowanych do programu IDUB w jego pierwszej edycji (uczelnie w kolejności alfabetycznej):

- Politechnika Łódzka,
- Politechnika Wrocławska,
- Uniwersytet Gdański,
- Uniwersytet Łódzki,
- Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu,
- Uniwersytet Medyczny w Białymstoku,
- Uniwersytet Medyczny w Łodzi,
- Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie,
- Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu,
- Uniwersytet Śląski.

Choć zarówno idea programu IDUB i korzyści, jakie daje tak poszczególnym uczelniom, jak potencjałowi polskiej nauki wydają się przemawiać za tym programem pozytywnie, wzbudza on jednocześnie wątpliwości co do wpływu tego rozwiązania na przyszłość całego systemu uczelni i finansowania badań, a także na relacje między polskimi uczelniami. Marek Kwiek (2021) zauważył, że wprowadzenie programu IDUB wskazuje na prawdopodobieństwo rosnącego różnicowania możliwości badawczych, gdyż tego typu inicjatywy są wprowadzane w wielu krajach europejskich i nastawione na dodatkowe finansowanie nauki najwyższej klasy. Takie działania wskazują na rosnącą presję koncentracji badań w wybranych ośrodkach. Widoczny jest przy tym systemowy dylemat, czy wspierać produktywnych naukowców poprzez system grantów badawczych, czy też bezpośrednio instytucje o największych osiągnięciach, za pomocą rosnących subwencji. Program IDUB jest wyraźnym krokiem w kierunku

rozwiązania skierowanego do uczelni. Jednocześnie wydaje się słuszne spostrzeżenie Dominika Antonowicza, iż dla władzy publicznej formalne porządkowanie systemu uczelni wyższych jest korzystne, czego przejawem jest właśnie program IDUB i kategoria uczelni badawczych podlegających szczególnym rozwiązaniom legislacyjnym i finansowym (Antoniewicz, 2021). Można się również zgodzić z tym, że stworzona ogólnie kategoria uczelni badawczych będzie stawała się elementem identyfikacji przynależnych do niej uczelni, a jednocześnie sposobem na odróżnienie (i wyróżnienie) się w stosunku do podobnych uczelni. Interesujące jest również, jak na grupę uczelni badawczych wpłynie zmiana ich listy po roku 2026.

W obliczu ewaluacji obejmującej dyscypliny, a nie całe uczelnie, status uczelni badawczej, czy nawet uczelni uprawnionej do starania się o ten status, jest przysłowiową kropką nad i, kiedy dana instytucja chce obiektywnie podkreślić swoje znaczenie w danej grupie uczelni – bez względu czy będzie to typ uczelni, czy lokalizacja.

Dla środowiska polskich bibliotek akademickich kategoria uczelni badawczej również może być elementem benchmarku.

Analiza Funkcjonowania Bibliotek Naukowych

Obok statystyk GUS i własnych danych bibliotek, największym w Polsce źródłem danych statystycznych na temat bibliotek akademickich w Polsce jest baza projektu AFBN. Dane gromadzone są w niej od 2002 r. Podstawowym źródłem informacji o projekcie jest jego [witryna internetowa](#), na bieżąco aktualizowana przez zespół zarządzający o nowe wiadomości i materiały. Przedsięwzięcie od 2015 r. jest częścią większego projektu Analizy Funkcjonowania Bibliotek (AFB) realizowanego przez Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich (SBP). Aktualnie formularz ankiety wypełniany przez biblioteki uczestniczące w projekcie obejmuje 156 danych statystycznych, w oparciu o które wyliczanych jest 116 wskaźników. Formularz jest w około 70% zgodny z K-03, który dyrektorzy bibliotek wypełniają co roku dla GUS. Ułatwia i przyspiesza to wypełnienie formularza AFBN, a jednocześnie pozwala nie tylko dodatkowo zweryfikować własne dane, ale również skorzystać ze wskaźników zarówno dla własnej, jak i dla całej grupy bibliotek. Szczególnie wartościowe są wskaźniki przeliczające pracowników, świadczone usługi, infrastrukturę, ale również nakłady finansowe, na użytkownika, studenta i studenta studiów niestacjonarnych. Daje to unikalną możliwość oceny, jak kształtują się koszty usług bibliotecznych z punktu widzenia uczelni.

Koordynatorem AFBN oraz partnerem wspierającym SBP przy realizacji AFB jest Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu. Projekt realizuje Zespół ds. Standardów dla Bibliotek Naukowych (ZSBN). Prace ZSBN zostały wpisane do zadań Konferencji Dyrektorów Bibliotek Akademickich Szkół Polskich (KDBASP). Na mocy zawartego w 2023 r. Porozumienia o Współpracy między sześcioma uczelniami zarządzającymi AFBN, w skład ZSBN wchodzi: Małgorzata Dąbrowicz (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), Anna Dodot (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), Marek M. Górski (Politechnika Krakowska), Dawid Kościewicz (Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu), Stanisław Skórka (Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie), Edyta Strzelczyk (Politechnika Warszawska), Sandra Szczepanowska (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), Anastazja Śniechowska-Karpińska (Uniwersytet Medyczny w Lublinie), Małgorzata Świrad (Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu). Koordynatorem prac ZSBN i kierownikiem AFBN jest Małgorzata Dąbrowicz, dyrektor

Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu. Koordynatorem merytorycznym jest Edyta Strzelczyk z Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej.

W AFBN aktualnie bierze udział 55 uczelni, przez co mamy na myśli te uczelnie, które zatwierdziły formularze ankiet za rok 2021 (uczelni zarejestrowanych i posiadających w bazie dane archiwalne jest ponad 70). Wśród nich znajduje się osiem z dziesięciu uczelni badawczych. Aktualnie więc tylko dwie biblioteki uczelni badawczych nie biorą udziału w projekcie AFBN. Uniemożliwia to przeprowadzenia analiz dla całej dziesiątki uczelni badawczych, ale wciąż pozwala na interesujące i technicznie możliwe stworzenie zestawienia średnich i skrajnych wartości wskaźników dla tej specyficznej grupy uczelni. Takie zestawienia pozwalają na bardziej świadome kształtowanie polityki i planów rozwoju biblioteki, także w obliczu trudności finansowych uczelni lub dużych zmian w organizacji biblioteki.

Warto podkreślić, że uczestnictwo w AFBN niesie dla dyrektorów wiele korzyści wspierających zarządzanie biblioteką, zwłaszcza w wymiarze strategicznym i planistycznym. Obok uporządkowanego archiwum danych statycznych własnej biblioteki, wraz z powiązanymi wskaźnikami oraz możliwościami porównania się z podobnymi bibliotekami w kraju, wartością dodaną jest możliwość współpracy z ZSBN i konsultacja tak danych, jak ich interpretacji. W ramach projektu AFBN:

- każda biblioteka i grupa bibliotek ma przydzielonego konsultanta;
- każdy formularz jest weryfikowany i porównywany z poprzednimi przez konsultanta;
- wszystkie wstępne uwagi konsultanta podlegają weryfikacji i superwizji ze strony koordynatora merytorycznego;
- wszystkie zgłoszone przez dyrektora lub jego ankieterów propozycje zmian i usprawnień formularza są omawiane przez ZSBN;
- zespołowi zależy na bibliotekach – bo od liczby uczestników zależy jakość całego projektu, stąd dyrektor może liczyć na wsparcie i dyspozycyjność konsultanta;
- konsultanci zawsze chętnie pomogą w kwestiach technicznych i są dostępni cały rok, także już po zatwierdzeniu formularzy z danego roku.

Obok możliwości sięgnięcia po archiwa danych własnej biblioteki, Zespół AFBN co roku zachęca do korzystania z zestawień publikowanych na stronie projektu, w zakładce [Wyniki badań](#). ZSBN liczy, że biblioteki aktualnie z różnych powodów niebiorące udziału w projekcie, dołączą do AFBN i pozwolą na udostępnianie kolejnych i coraz bardziej szczegółowych zestawień dla danej grupy uczelni. Miarodajność wyników badań prowadzonych w oparciu o dane AFBN zależy od liczebności bibliotek uczestniczących w projekcie, te zaś poza wpływaniem na wypracowywanie standardów funkcjonowania bibliotek, odnoszą też indywidualne korzyści z corocznego wypełnienia formularzy z danymi statystycznymi (Derfert-Wolf, 2018, s. 132). Dla bibliotek i dyrektora nie wiąże się to z żadnym obciążeniem, a nie tylko pozwala się włączyć w działania integrujące środowisko bibliotek naukowych, ale także daje korzyści w postaci wspomnianego wyżej wsparcia członków zespołu.

Warto podkreślić, że zestawienia własnej biblioteki dostępne w AFBN są znakomitym uzupełnieniem, a nawet potencjalnym substytutem sprawozdań dyrektora biblioteki przygotowywanych dla rektora lub rady bibliotecznej. W dalszej części artykułu zilustrujemy to możliwościami analizy danych finansowych.

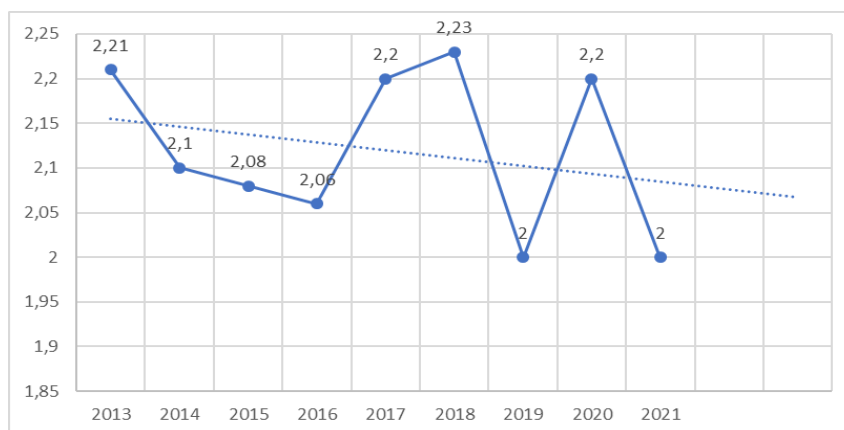
Wybrane wskaźniki finansowe AFBN z lat 2013–2021

Kondycję finansową bibliotek naukowych w porównaniu do kondycji finansowej bibliotek naukowych uczelni badawczych zanalizowano w oparciu o dwa najlepiej nadające się do tego wskaźniki AFBN:

- budżet biblioteki jako procent budżetu uczelni,
- dotacje z innych źródeł jako procent przychodów brutto.

W formularzu AFBN dostępnym dla zarejestrowanych bibliotek znajdują się dwa rozbudowane pytania dotyczące finansów instytucji: źródła finansowania biblioteki w PLN i wydatki na funkcjonowanie biblioteki w PLN. Biblioteki w ankiecie podają jeden wskaźnik: budżet biblioteki jako procent budżetu uczelni. W pytaniu o finansowanie działalności, biblioteki podają wartości bezwzględne przychodów brutto, bez względu na ich pochodzenie, w tym dotacje z innych źródeł, gdzie powinny być uwzględnione środki uzyskane przez bibliotekę w konkursach IDUB. W przypadku bibliotek uczelni badawczych wskaźnik dotacji powinien być wyższy w latach 2020–2021 niż w przypadku uczelni niedotowanych w konkursie MEiN.

Ogólną kondycję finansową bibliotek naukowych uczelni publicznych w odniesieniu do finansowania przez swoją własną uczelnię przedstawia wykres 1. Do prezentacji wyników badań wybrano najbardziej reprezentatywną miarę – medianę, która eliminuje wartości skrajne analizy, w przeciwieństwie do średniej arytmetycznej. Dodatkowo na wykresie zaznaczono linię trendu, wyraźnie spadkową w czasie dla wszystkich typów bibliotek naukowych. Prognoza pokazuje dalszy spadek wskaźnika „budżet biblioteki jako procent budżetu uczelni” w przyszłości. Zaznaczyć jednak należy, że spadek ten nie jest wysoki – od 2013 r. w zasadzie wynosi około 2% budżetu całej uczelni i nawet w prognozowanym okresie nie przewiduje się jego spadku poniżej tej wartości. Można rzec, że finansowanie bibliotek uczelnianych plasuje się na podobnym poziomie niezależnie od 10-letniego okresu. Od 2013 r. występowały fluktuacje w tym zakresie, nie były one jednak znaczącymi odchyleniami ani też czasowo nie były związane z otrzymaniem przez uczelnię statusu uczelni badawczej. Rektorzy w Polsce średnio przekazywali swoim bibliotekom 2–2,2% budżetu, traktując ten odsetek jako stałe finansowanie – ale czy dobrze dostosowane do zmieniającej się roli bibliotek w ostatnich latach, wzrostu kosztów ich funkcjonowania czy też wzrostu wynagrodzeń w kraju lub inflacji?

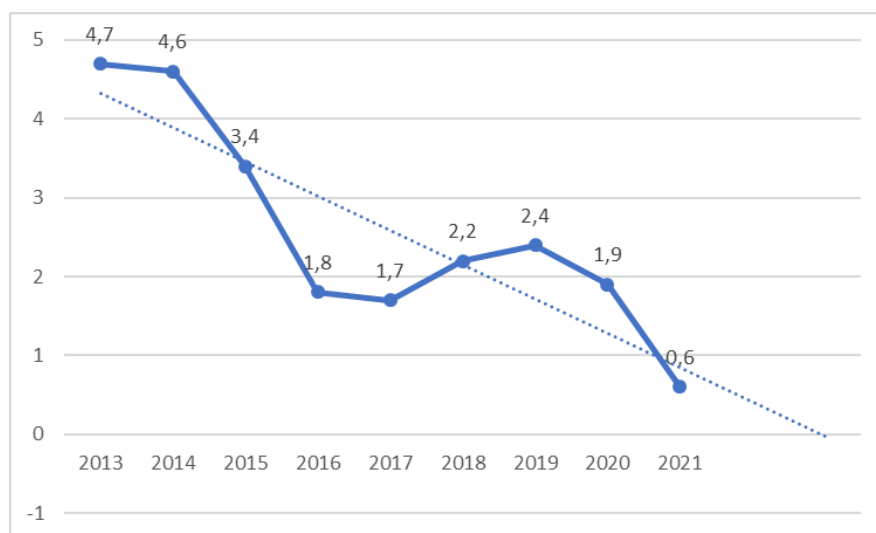

Wykr. 1. Budżet biblioteki naukowej jako procent budżetu uczelni w latach 2013–2021 z prognozowaną linią trendu

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych AFBN.

Dla pełniejszego obrazu finansów bibliotek naukowych przyjrzyjmy się teraz medianie wskaźnika „dotacje z innych źródeł jako procent przychodów brutto” bibliotek naukowych w latach 2013–2021. Wskaźnik wykazany na wykresie 2 we wszystkich badanych bibliotekach osiąga niewielki odsetek i ma jednoznaczną tendencję spadkową od 2013 r. W tej kategorii przychodów biblioteki wykazują wszystkie dotacje celowe, zdobyte dofinansowania i realizację specjalnych zadań. Tutaj biblioteki powinny także dodawać wartości związane z pozyskaniem środków w ramach programu „Inicjatywa doskonałości – uczelnia badawcza”.

Wykropkowaną linią na wykresie wyznaczono trend (spadkowy) wskaźnika dotacji w bibliotekach także w prognozowanych przyszłych okresach. Niewątpliwie wynika to ze zmniejszonej liczby grantów krajowych i unijnych, w jakich mogą uczestniczyć biblioteki. Zakończono finansowanie programu „Działalność Upowszechniająca Naukę”, który był głównym dofinansowaniem bibliotek naukowych (Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, 2018), oraz odebrano pracownikom bibliotek uczelnianych status nauczycieli akademickich, co zmniejszyło liczbę grantów badawczych realizowanych przez biblioteki. Równocześnie skończył się okres dofinansowywania ze środków unijnych wielkich budów i remontów budynków uczelnianych, ograniczając tego typu dotacje tylko do instytucji publicznych czy kulturalnych (np. w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko, Programów MKiDN). Wskaźnik dotacji bibliotek naukowych spada od poziomu 4,6–4,7% w latach 2013–2014 do <1% w 2021 roku, co pokazuje niewielki udział środków zewnętrznych w finansowaniu działalności bibliotecznej ogółem. Biblioteki akademickie funkcjonują w oparciu o środki finansowe własnej uczelni i jest to tendencja widoczna w AFBN od początku zbierania danych (Derfert-Wolf, 2018, s. 125).

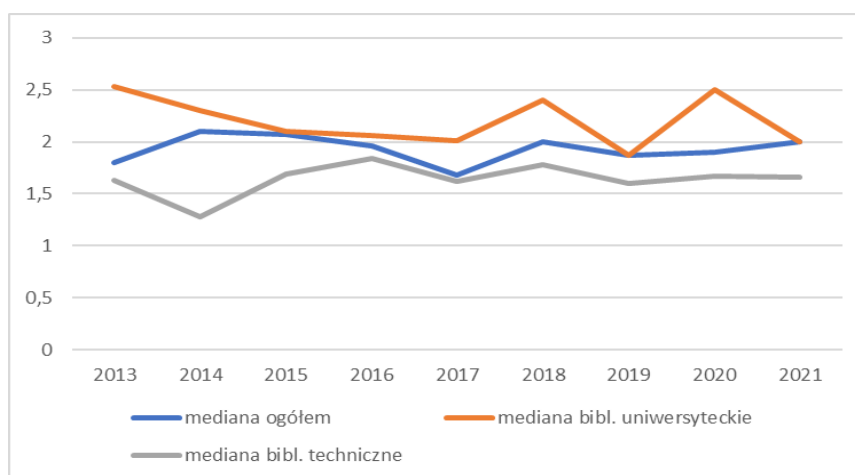
Wykr. 2. Dotacje z innych źródeł jako procent przychodów brutto w latach 2013–2021 z prognozowaną linią trendu

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych AFBN.

Dla zobrazowania sytuacji finansowej bibliotek uczelni badawczych wykorzystane zostaną wskaźniki „budżet biblioteki jako procent budżetu uczelni” oraz „dotacje z innych źródeł jako procent przychodów brutto”. Oba wskaźniki zostaną zanalizowane w oparciu o lata 2013–2021 oraz przedstawione na wykresach w postaci mediany danych w trzech ujęciach:

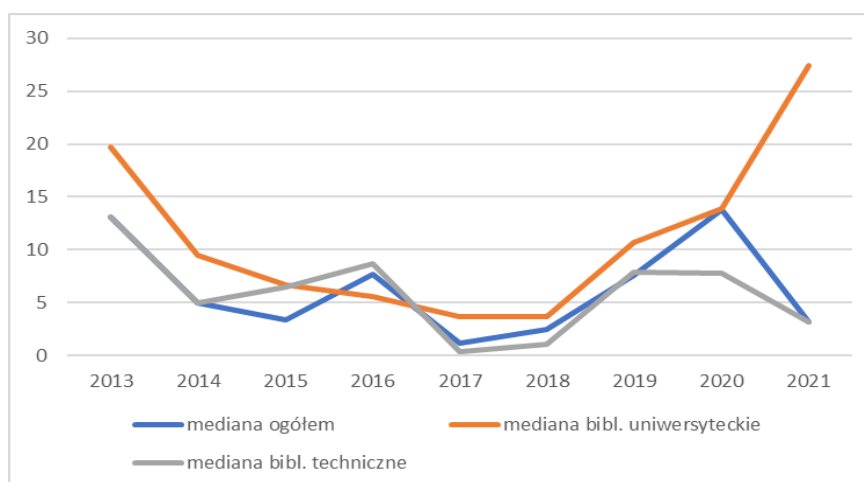

- medianę dla ogółu bibliotek uczelni badawczych (osiem instytucji, które uczestniczą w AFBN);
- medianę dla bibliotek uniwersytetów o statusie badawczym (trzy instytucje, które uczestniczą w AFBN);
- medianę dla bibliotek uczelni technicznych o statusie badawczym (cztery instytucje, które uczestniczą w AFBN).

Wykr. 3. Budżet biblioteki uczelni badawczej jako procent budżetu uczelni w latach 2013–2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych AFBN.

Wykr. 4. Dotacje z innych źródeł jako procent przychodów brutto bibliotek uczelni badawczych w latach 2013–2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych AFBN.

Wskaźnik budżetu biblioteki jako procent budżetu poszczególnych uczelni badawczych od 2013 r. jest w zasadzie na stałym poziomie. Struktura danych przedstawiona na wykresie jest spłaszczona na przestrzeni lat (z bardzo niewielkimi odchyleniami). Wysokość wskaźnika dla bibliotek uczelni badawczych koreluje z wartościami tego wskaźnika dla wszystkich bibliotek naukowych, które uczestniczą w projekcie AFBN i zostały przedstawione na wykresie 1.

Jednak mediana wskaźnika „dotacje z innych źródeł jako procent przychodów brutto” z lat 2013–2021 dla ośmiu bibliotek uczelni badawczych jest wielokrotnie wyższa niż mediana tego wskaźnika dla ogółu bibliotek naukowych zaprezentowana na wykresie 2. Wskaźnik dotacji dla bibliotek uczelni badawczych mieści się w granicach od kilkunastu do 20%, z czego najwyższą wartość wskaźnika notują biblioteki uniwersyteckie należące do uczelni badawczych. Zmiana wskaźnika dotacji następuje od 2018 r.; od tego momentu biblioteki uczelni badawczych notują wzrost udziału dotacji w swoim budżecie, podczas gdy ten sam wskaźnik dla ogółu bibliotek naukowych spada. Na wykresie 4 widać wyraźny wzrost procentowego udziału dotacji dla bibliotek i sytuacja ta musi być związana z otrzymywaniem dotacji w konkursie IDUB. Podobny efekt prawdopodobnie dałoby uczestnictwo bibliotek w realizacji grantów unijnych, jednak rok 2020 był ostatnim rokiem unijnej perspektywy finansowej 2014–2020, gdy rozdanie strumienia finansowego w zasadzie się kończyło, zaś rok 2021 był pierwszym rokiem kolejnej, nowej finansowej perspektywy unijnej, gdy nie ogłaszano jeszcze konkursów o dofinansowanie. Udział krajowych dofinansowań (MEiN, MKiDN) z kolei widoczny byłby w medianie wskaźnika dotacji dla bibliotek naukowych każdego typu w latach 2018–2021 przedstawionej na wykresie nr 2. Wzrost dofinansowania widoczny jest tylko dla bibliotek uczelni badawczych w badanym okresie i musi mieć związek z konkursem IDUB. Efekt powinien być jeszcze bardziej widoczny pod koniec okresu konkursu do roku 2027 – czy tak będzie i zjawisko w badanych bibliotekach uczelni badawczych się utrwali, czas pokaże.

Zakończenie

Pojawienie się nowej, formalnie zdefiniowanej grupy uczelni, określanych jako uczelnie badawcze, pozwoliło na nowe podejście do dzielenia szkół wyższych według określonych kryteriów. Dotychczas intuicyjnie porównywaliśmy uczelnie według danego typu, a tym samym według typu porównywaliśmy ich biblioteki. Grupa uczelni badawczych pokazuje nam, że stoją przed nami nowe nieszablonowe możliwości, których efektem może być nie tylko samo porównanie, ale również szukanie wartości stanowiących swego rodzaju benchmarki. Zaprezentowana w artykule analiza danych i wskaźników finansowych jest tylko jedną z możliwości wykorzystania w tym celu bazy danych AFBN. Podobnie przyglądać się możemy wszystkim pozostałym wskaźnikom dotyczącym finansów, infrastruktury i świadczenia usług bibliotecznych. Tutaj zaprezentowano tylko małą próbkę zarówno wskaźników dla bibliotek, jak i ich możliwej wizualizacji – zachowując ostrożność także ze względu na poufność danych poszczególnych bibliotek biorących udział w AFBN.

Warto w tym miejscu przypomnieć, że dyrektorzy bibliotek dołączający do AFBN nie muszą robić samodzielnie analiz odnośnie wskaźników swojej biblioteki i określać ich relacji do wskaźników średnich dla kraju lub grupy. System wylicza wskaźniki dla danej biblioteki, a Zespół ds. Standardów dla Bibliotek Naukowych opracowuje i udostępnia dane zbiorcze oraz porównawcze na swojej stronie internetowej. Warto skorzystać z tej możliwości, aby mieć szansę obiektywnie i wiarygodnie porównać funkcjonowanie swojej instytucji na tle środowiska polskich uczelni wyższych, w tym obecnie wskazanych jako wiodące i wzorcowe – uczelni badawczych. Co ważne, jak wcześniej wspomniano, dla każdej biblioteki biorącej udział w projekcie wskaźniki, także finansowe, są automatycznie przeliczane w oparciu o deklarowane przez bibliotekę liczby użytkowników i studentów. Pozwala to przejrzysty sposób określić zmiany w kosztach świadczonych usług. W obliczu wyzwań, przed jakimi stoją obecnie biblioteki naukowe, w tym coraz trudniejszą sytu-

acją finansową macierzystych uczelni (inflacja, ograniczenie przez ministerstwo środków na Wirtualną Bibliotekę Nauki), wnikliwe i rzetelne monitorowanie zmian w funkcjonowaniu bibliotek jest konieczne. Projekt AFBN służy w tym celu technicznym oraz merytorycznym wsparciem i zapleczem – warto z niego skorzystać.

Bibliografia:

1. ANTONOWICZ, D. (2021). *Uczelnie badawcze w rankingach krajowych i międzynarodowych* [online]. Centrum Studiów nad Polityką Publiczną UAM. [Dostęp 17.03.2023]. Dostępny w: https://cpp.amu.edu.pl/wp-content/uploads/2022/02/8-ANTONOWICZ-Uczelnie-badawcze_o.pdf.
2. DERFERT-WOLF, L., GÓRSKI, M., JAZDON, A. (2009). Finansowanie bibliotek uczelni publicznych. Analiza wybranych wskaźników z lat 2002–2007. *Biuletyn EBIB* [online] Nr 8(108). [Dostęp 17.03.2023]. Dostępny w: https://www.ebib.pl/2009/108/a.php?derfert_gorski_jazdon.
3. DERFERT-WOLF, L. (2018). Źródła dochodów bibliotek akademickich oraz inne wskaźniki finansowe w projekcie AFBN. W: Żochowska, J. (red). *VI Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Pieniądze dla bibliotek, czyli fundraising biblioteczny”, 29–30 czerwca 2017*. Białystok, s. 119–134.
4. GRUSZKA, Z. (2019). Źródła finansowania bibliotek. W: Wojciechowska, M. (red.) *Zarządzanie biblioteką*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, s. 255–272.
5. MINISTERSTWO NAUKI I SZKOLNICTWA WYŻSZEGO (2018). *Informacja o naborze wniosków do strumieni finansowania ogłoszonych na podstawie ustawy o zasadach finansowania nauki* [online]. 11.07. [Dostęp 17.03.2023]. Dostępny w: <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/informacja-o-naborze-wnioskow-do-strumieni-finansowania-ogloszonych-na-podstawie-ustawy-o-zasadach-finansowania-nauki>.
6. KWIEK, M. (2021). *Produktywność naukowa – uczelnie badawcze i ich kadra akademicka* [online]. Poznań: Centrum Studiów nad Polityką Publiczną UAM. [Dostęp 17.03.2023]. Dostępny w: <https://hdl.handle.net/10593/26770>.
7. *Ustawa z dnia 13 stycznia 2023 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce oraz niektórych innych ustaw* [online]. [Dostęp 26.03.2023]. Dostępny w: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20230000212>.
8. *Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* [online]. [Dostęp 26.03.2023]. Dostępny w: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180001668>.